

Dr Izabela Ostoj

Katedra Ekonomii

Akademii Ekonomicznej w Katowicach

Rynki pracy nowych krajów członkowskich UE w warunkach globalizacji

WPROWADZENIE

Proces globalizacji w sensie ekonomicznym polega na ciągłym pogłębianiu się współzależności pomiędzy rynkami i produkcją w różnych krajach w związku z rosnącą dynamiką wymiany towarów, usług, przepływem kapitału i technologii. Przedsiębiorstwa zaczynają traktować cały świat jako jeden wielki rynek zbytu. Wzajemne oddziaływanie pomiędzy różnymi podmiotami życia międzynarodowego ma najczęściej asymetryczny charakter i dotyczy wszystkich dziedzin życia społeczeństwa, od umiędzynarodowienia rynków i kapitału, poprzez migracje ludności, finanse i kulturę¹. Przyspieszenie procesu globalizacji w ostatniej dekadzie XX w. nastąpiło dzięki sprzyjającym warunkom politycznym, a zwłaszcza stabilności na międzynarodowej scenie politycznej i nasileniu działań liberalizacyjnych zmierzających do likwidacji prawnych i administracyjnych ograniczeń w przepływach międzynarodowych. Istotną rolę odegrały też zwiększone potrzeby podmiotów do podejmowania działalności za granicą, a także zmiany technologiczne, w szczególności rozwój transportu, telekomunikacji i informatyki².

Unia Europejska jest postrzegana jako forma regionalnej globalizacji procesów gospodarowania, zwana też miniglobalizacją. Można spotkać się z poglądem, że UE odgradza się od krajów trzecich i w związku z tym może kreować nie najlepsze wybory ekonomiczne z punktu widzenia możliwości gospodarki światowej³. Rozrastająca się UE może zamykać się na konkurencję światową,

¹ Por. A. Gwiazda, *Globalizacja i regionalizacja gospodarki światowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000, s. 9.

² A. Jarczevska-Romaniuk, *Relacje polityki i ekonomii w procesie globalizacji*, [w:] *Globalizacja a stosunki międzynarodowe*, pr. zbior. pod red. E. Halizaka, R. Kuźniara, J. Symonidesa, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Warszawa 2004, s. 33.

³ E. M. Pluciński, *Konkurencyjność polskiej gospodarki w warunkach globalizacji – wyzwania dla Polski*, [w:] *Globalizacja...*, wyd. cyt., s. 56.

co prowadzi m.in. do osłabienia przymusu innowacyjnego, a przy niskiej elastyczności rynku pracy powoduje względny spadek efektywności gospodarowania w krajach UE. UE jest często traktowana jako jeden organizm konkurujący w skali globalnej z USA czy Japonią. Unia jest jednak bardzo zróżnicowana, zwłaszcza po ostatnim rozszerzeniu. W konsekwencji skutki udziału w procesach globalnych dla poszczególnych krajów są odmienne. Nowe kraje członkowskie znalazły się w sytuacji szczególnej, gdyż integracja z UE stała się dla nich krokiem w kierunku umiędzynarodowienia i globalizacji. W wielu z nich ujawniły się problemy na rynku pracy. Powstaje pytanie, jakie zmiany będą zachodziły na tych rynkach już po integracji z UE i w warunkach nasilającej się globalizacji i jakie zjawiska będą miały na nie wpływ.

MIEJSCE NOWYCH KRAJÓW CZŁONKOWSKICH UE W PROCESIE GLOBALIZACJI

Podstawowe wielkości charakteryzujące poziom rozwoju gospodarczego Nowych Krajów Członkowskich prezentuje tabela 1. Opisują one potencjał i w pewnym stopniu możliwości dostosowawcze NKC.

Porównując wskazane charakterystyki można stwierdzić, że NKC charakteryzują się stosunkowo wysokim tempem wzrostu gospodarczego (UE-15 w 2002 r. – 0,4%), przy niskim poziomie PNB na mieszkańca. Stopa inwestycji w poszczególnych krajach była dość zróżnicowana. W NKC z wyjątkiem Polski wartość dodana wytwarzana w rolnictwie przekraczała średnią dla UE-15, która stanowiła 2,5%. Jednocześnie udział zatrudnionych w rolnictwie przekraczał średnią dla UE-15, która wynosiła 4,1%, co świadczy o niskiej wydajności w rolnictwie. W sektorze usług znajdowało zatrudnienie mniej pracowników w stosunku do średniej dla UE-15, która wynosiła 70,9%⁴, a udział tego sektora w tworzeniu PNB był niższy od średniej dla UE-15 – 69,8%. Sfera ubóstwa traktowana jako zbiorowość żyjąca poniżej minimum egzystencji w większości krajów była wykazywana na dość niskim poziomie, jednak ze względu na złożoność pomiaru skali i głębokości ubóstwa dane te wydają się najmniej precyzyjne, pochodzą poza tym z różnych lat. Przyjęcie innego typu granicy ubóstwa, np. minimum socjalnego zupełnie zmieniłoby obraz zjawiska. Stopa bezrobocia w NKC była bardzo zróżnicowana.

⁴ Spośród NKC do tej średniej zbliżył się jedynie Cypr, którego nie uwzględniono w tabeli 1.

Tabela 1

Podstawowe charakterystyki poziomu rozwoju gospodarczego NKC (2002 r.)

Kraj	PKB per capita w USD	Stopa wzrostu PKB 2003/2002	Stopa inwestycji w % PKB	Udział rolnictwa w tworzeniu PKB w %	Udział zatrudnionych w rolnictwie	Udział usług w tworzeniu PKB	Udział zatrudnionych w usługach	Odsetek populacji żyjący w ubóstwie w %	Stopa bezrobocia	Udział wydatków na ochronę zdrowia i edukację w PKB
Czechy	6742	3,4	34,0	5,6	4,8	57,4	55,5	2,0 (1996)	9,8	10,3
Estonia	4795	4,6	31,4	5,8	6,9	60,9	61,9	5,2 (1998)	10,3	10,6 (2001)
Litwa	3988	2,9	22,6	8,9	17,6	56,3	54,9	13,7 (2000)	13,8	10,5
Łotwa	3605	8,8	29,5	7,5	15,1	58,5	60,5	8,3 (1998)	12,0	10,5
Polska	4924	3,9	19,2	2,0	19,3	57,6	52,0	2,0 (1998)	18,1	11,0
Słowacja	4403	2,3	b.d.	5,4	5,0	63,0	60,5	2,4 (1996)	18,8	9,8
Słowenia	11 026	4,2	b.d.	3,3	11,2	57,3	51,4	2,0 (1998)	5,9	b.d.
Węgry	6581	7,3	26,8	5,4	6,2	59,6	59,7	7,3 (1998)	5,8	b.d.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Transition report 2003. Integration and regional cooperation*, European Bank for Reconstruction and Development, London 2003, s. 138–198 i *Employment in Europe 2004. Recent Trends and Prospects*, Office for official Publications of the European Communities, Luxembourg 2004, s. 202 i 204.

Problem bezrobocia można uznać za „opanowany” jedynie w Słowenii i na Węgrzech. Łączny udział wydatków na ochronę zdrowia i edukację w PNB kształtował się na zbliżonym poziomie.

Lata 90. na świecie, a zwłaszcza w Europie były okresem wyraźnego wzrostu dynamiki międzynarodowej wymiany handlowej. Wymiana handlowa mierzona sumą eksportu i importu towarów i usług w procencie PKB wzrosła w tym okresie o: ponad 60% dla Słowacji, ok. 55% dla Litwy, prawie 50% dla Czech, prawie 40% dla Łotwy, dla Polski o ok. 15%⁵. Był to okres wzrastającej liberalizacji wymiany handlowej z UE w związku z trwającymi w tych krajach przygotowaniem do integracji i wchodzącym w życie Układem Europejskim. Warto prześledzić, jaka była i jest skala wymiany handlowej NKC. Łączna wymiana handlowa nowych krajów członkowskich wyrażona jako procent wymiany handlowej UE-15, w 1993 r. i 1994 r. wynosiła nieco ponad 4%, w 1995 prawie 5%, w 1996 r. przekroczyła 5%, w 1997 r. wyniosła ok. 5,5%, w 1998 r. – 6%,

⁵ *Employment in Europe 2004. Recent Trends and Prospects*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2004, s. 201.

w 1999 r. – ok. 5,8%, od 2000 r. ma miejsce stopniowy wzrost, wielkość ta wzrosła od 6,1%, do 7% w 2002 r. i w kolejnych latach mieściła się w przedziale 7–8 %. Zatem mimo wzrostu rozmiarów międzynarodowej wymiany handlowej NKC ich znaczenie w wymianie w porównaniu z krajami Piętnastki jest ciągle bardzo małe. Jednocześnie dla NKC kraje UE-25 są głównymi partnerami handlowymi. Udział wymiany handlowej z krajami UE w łącznym handlu zagranicznym poszczególnych krajów wyniósł (w 2002 r.): dla Słowenii – 80%, dla Czech ok. 78%, dla Węgier – ok. 77%, dla Estonii i Polski ok. 74%, dla Litwy i Słowacji – ok. 72%. Wymieniona grupa krajów przekroczyła średnią dla wszystkich krajów Unii (25) w omawianej dziedzinie, która wyniosła ok. 66%. Udział wymiany handlowej z krajami UE dla Łotwy, Malty i Cypru ukształtował się nieco poniżej tej średniej. Dla porównania udział wymiany handlowej z UE w całokształcie wymiany handlowej Stanów Zjednoczonych wyniósł ok. 21%, a w przypadku Japonii – ok. 16%⁶. Nowe kraje członkowskie uczestniczą zatem w wymianie przede wszystkim w ramach UE i są z nią powiązane handlowo w stopniu silniejszym niż kraje Piętnastki. W tym kontekście dla NKC proces integracji z UE można określić mianem miniglobalizacji. Przewiduje się, że więzi handlowe NKC z pozostałymi krajami UE będą ulegały dalszemu zacieśnieniu. Nie jest jednak jasne, jaka rola przypadnie NKC, na których rynkach będą one w stanie konkurować w przyszłości z produktami tradycyjnie kojarzonymi z krajami Piętnastki, zwłaszcza że struktura wymiany handlowej pod względem zaawansowania technologicznego produktów pomiędzy NKC a UE-15 kształtuje się na niekorzyść NKC, co prezentuje tabela 2.

Z przedstawionych danych wynika, że kraje UE-15 mają nie tylko przewagę w wymianie handlowej z NKC w znaczeniu ilościowym, ale także pod względem technologicznym.

Dla opisanego miejsca NKC w procesie globalizacji istotne jest określenie względnej przewagi tych krajów. Wykorzystuje się w tym celu wskaźniki przewagi komparatywnych (RCA)⁷. Wskaźniki te pokazują, że NKC mają wysoką i rosnącą przewagę komparatywną w przemyśle stoczniowym, hutnictwie i w mniejszym stopniu w przemyśle tekstylnym, odzieżowym i obuwniczym względem UE-15. Po stronie krajów „15” występuje przewaga przemysłów opartych na B+R: farmaceutycznym, komputerowym, w przemyśle o wysokim stopniu zróżnicowania produktów, w przemyśle kapitałochłonnych – chemicznym, gumowym, tworzyw sztucznych, samochodowym. Pozycja NKC jest zatem relatywnie słabsza.

⁶ Tamże, s. 203.

⁷ RCA – revealed comparative advantage – jest liczony jako relacja udziału danego sektora w krajowym eksporcie do udziału tego sektora w światowym eksporcie. Por. *Employment...*, wyd. cyt., s. 206.

Tabela 2

Główne dobra będące przedmiotem eksportu z NKC do UE-15 oraz z UE-15 do NKC

Dobra eksportowane z NKC do UE-15	Poziom technologiczny	Dobra eksportowane z UE-15 do NKC	Poziom technologiczny
Meble, pościel, lampy	N	Komputery, mechanizmy, samoloty odrzutowe, reaktory jądrowe...	W
Drewno i wyroby z drewna	N	Tworzywa sztuczne i wyroby z tworzyw sztucznych	Ś
Odzież męska	Ś	Wyroby farmaceutyczne	W
Energia	Ś	Samochody, pojazdy, oprócz kolejowych	Ś
Odzież damska	Ś	Papier, tektura	N
Guma i wyroby gumowe	Ś	Wyroby chemiczne	Ś
Wyroby włókiennicze, rękodzieło, odzież używana	N	Kwasy, barwniki, farby, kit, atrament	Ś
Aluminium i wyroby aluminiowe	Ś	Przyrządy optyczne, fotograficzne, instrumenty medyczne	W
Podkłady kolejowe i tramwajowe, urządzenia sygnalizacji ruchu	Ś	Ekstrakty olejków, perfumy, kosmetyki	W
Chemia organiczna	Ś	Wkłady drukarskie	N
Nawozy	Ś	Skóry i futra nie wyprawione oraz skóry wyprawione	N
Obuwie	N	Włókna, przędza surowa, wyroby tkane	N
Sprzęt telefoniczny, telewizory, sprzęt grający	W	Samoloty i części	W
Mięso i jego przetwory	N	Bawełna i wyroby z niej	N
Wyroby z żelaza i stali	Ś	Wyroby różne z metali nieszlachetnych	Ś

Poziom technologiczny: W – wysoki, Ś – średni, N – niski

Źródło: *Employment in Europe 2004*, wyd. cyt., s. 204.

PROCESY ODDZIAŁUJĄCE NA RYNKI PRACY NKC

Procesowi integracji europejskiej towarzyszy wyraźny wzrost wymiany wewnątrzgałęziowej, co jest kojarzone głównie z rosnącym podobieństwem PKB per capita pomiędzy krajami i podobną produktywnością czynników wytwórczych⁸. Badania prowadzone na ten temat wykazały, że wyroby pochodzące

⁸ E. M. Pluciński, *Konkurencyjność...*, wyd. cyt., s. 61.

z krajów przodujących spośród NKC są w stanie konkurować w wymianie wewnętrzzgałęziowej z produktami włoskimi, hiszpańskimi czy szwedzkimi. Analiza wymiany handlowej dokonującej się pomiędzy krajami UE pokazuje, że wymiana wewnętrzzgałęziowa w różnych segmentach pod względem jakości wzrasta, odslaniając różnice w jakości pracy, a w konsekwencji także siły roboczej. Jedne kraje UE specjalizują się w dostarczaniu dóbr wysokiej jakości inne w dobrach jakości średniej lub niskiej (w ramach tej samej gałęzi). Proces ten ma swoje pozytywne strony, gdyż pokazuje, że przemysły słabszych krajów Unii nie są skazane na upadek, a korzyści ze wzrostu pojemności unijnego rynku pozostaną wewnątrz Unii. Krajami, które odnotowały wyraźny wzrost wymiany wewnętrzzgałęziowej z krajami UE-15 są: Czechy, Węgry, Polska, Estonia i w pewnym stopniu Słowenia i Litwa, co wpływa korzystnie na potencjał tych gospodarek w długim okresie. Dla pozostałych NKC typowy pozostawał handel międzyzgałęziowy. Wraz z poszerzeniem UE nastąpiło także pogłębienie dywersyfikacji w strukturze produkcji UE, co w ok. 1/5 wiązane jest z różnicami w strukturze produkcji nowo przyjętych krajów, a ok. 4/5 jest skutkiem nieustannych zmian strukturalnych. Wymiana oparta na różnicach w jakości produktów w ramach gałęzi koresponduje z klasycznymi czynnikami warunkującymi wymianę, więc może mieć taki sam wpływ jak wymiana międzyzgałęziowa. Ostatecznie zjawiska te mogą oddziaływać na rynku pracy na wybrane grupy pracowników. Wcześniejsze obserwacje rynków UE pokazały, że rosnąca dywersyfikacja struktury produkcji może łagodzić wpływ globalnych przepływów handlowych. W przypadku NKC różnice w zdolnościach wytwórczych, np. w poziomie kwalifikacji zasobów pracy, w porównaniu z krajami UE-15, mogą nasilać specjalizację tych dwóch grup krajów w produkcji dóbr dla różnych segmentów danej gałęzi pod względem cen i jakości, co częściowo już ma miejsce. W oparciu o taki scenariusz pojawiły się przewidywania, że dzięki poszerzeniu UE ulegnie osłabieniu tendencja do przenoszenia działalności gospodarczej poza granice UE w średnim okresie, natomiast handel dobrami wymagającymi niskiego poziomu kwalifikacji pracowniczych będzie się koncentrował wewnątrz Unii⁹. Powstaje jednak wątpliwość, czy nie wpłynie to niekorzystnie na strukturę zatrudnienia w NKC.

Innym czynnikiem będącym przejawem postępującej globalizacji, a mającym wpływ na rynki pracy są zagraniczne inwestycje bezpośrednie (ZIB). Ich wpływ na rynek pracy może być różnorodny. ZIB dają efekty zatrudnieniowe oraz powodują rozprzestrzenianie się wiedzy technologicznej. Relokacja przedsiębiorstw poza granice kraju przeciwstawiana jest wdrażaniu innowacji: konkurencja wymusza innowacje, a gdzie trudno jest je wdrażać, tam firmy decy-

⁹ *Employment...*, wyd. cyt., s. 204–206.

dują się na przenoszenie produkcji do krajów cechujących się niskimi kosztami wytwarzania. W wielu przypadkach są to obecnie NKC. Stosują wtedy zamiannę technologii kapitałochłonnych na pracochłonne, co ma zwykle negatywny wpływ na krajowe rynki pracy, zwłaszcza w grupie pracowników o niskich kwalifikacjach. W kontekście zagranicznych inwestycji bezpośrednich w szerokim znaczeniu rozpatrywany jest outsourcing, który bywa traktowany jako siła napędowa dalszego pogłębiania międzynarodowego podziału pracy. Zasięg outsourcingu na skalę międzynarodową zależy w znacznym stopniu od pojemności krajowego i zagranicznego rynku (liczby podmiotów dostarczających dany produkt w danym segmencie rynku), relatywnych kosztów rozpoznania danego rynku, wysokości ceł, możliwości nawiązywania kontaktów z otoczeniem i innymi. Odmianą outsourcingu jest offshoring, który jest rozumiany jako przeniesienie części procesu produkcji poza granice UE. Generuje on z reguły wyższe koszty transportu i jest charakterystyczny dla wybranych gałęzi, np. produkcji części samochodowych, usług biznesowych itp. Fragmentacja procesu produkcji i wykorzystywanie outsourcingu często jest efektem swoistego przeciążenia, jakiemu poddani są menedżerowie w warunkach integracji pionowej, która zmusza ich do organizowania bieżącej produkcji oraz wdrażania innowacji. Outsourcing kilku etapów procesu technologicznego pozwala na zmniejszenie tego obciążenia, a dodatkową zachętą są wysokie koszty innowacji. Do wyprowadzenia poza przedsiębiorstwo najlepiej nadaje się produkcja standardowych wyrobów lub usług, natomiast produkcja elementów specyficznych pozostaje w granicach firmy. Jeżeli dany element może być wytwarzany w kraju lub za granicą, decydujące znaczenie mają koszty zatrudnienia odpowiedniej siły roboczej i łączne koszty wymiany handlowej¹⁰. NKC występują najczęściej w roli przyjmujących outsourcing z UE-15, ale mogą też go stosować.

WPLYW GLOBALIZACJI NA ZATRUDNIENIE I POZIOM PŁAC

W istocie wpływ procesu globalizacji na zmiany w liczbie i strukturze zatrudnionych, a także na poziom płac trudno jest jednoznacznie ocenić. Jedną z obserwowanych zmian w ciągu ostatnich 30 lat był wzrost zróżnicowania płac w zależności od kwalifikacji pracowników (w szczególności w przekroju: pracownicy produkcyjni, a nieprodukcyjni), co najwyraźniej zaznaczyło się w USA. Spadek relatywnych płac pracowników o niskich kwalifikacjach jest znacznie mniej wyraźny w krajach UE. Zdaniem ekspertów, wynika to z faktu, że w USA płace dostosowują się do szoków w sposób płynny, podczas gdy w UE zmianie

¹⁰ Tamże, s. 211–212.

ulega raczej zatrudnienie (co jest efektem sztywności płac¹¹). Zgodnie z teorią globalnego podziału produkcji i wymiany międzynarodowej prawdopodobnym wyjaśnieniem wzrostu rozpiętości w płacach pomiędzy pracownikami wykwalifikowanymi a niewykwalifikowanymi jest wpływ zmian technologicznych poprzez wzrost popytu na pracę wysoko kwalifikowaną. Zdaniem ekonomistów, wpływ samego handlu międzynarodowego i wzrostu konkurencji na rozpiętości płac jest stosunkowo słaby¹².

Wcześniej opisane przejawy globalizacji można spróbować odnieść do rynków pracy NKC. W tych krajach ZIB koncentrowane są przede wszystkim w sektorach tzw. dóbr niehandlowych, np. w przedsiębiorstwach użyteczności publicznej, łączności, pośrednictwie finansowym i innych usługach. Zwraca się uwagę, że efekty zatrudnieniowe ZIB występują obecnie tylko w niektórych gałęziach – w przemyśle maszynowym, produkcji przyrządów pomiarowych, w przemyśle gumowym i produkcji tworzyw sztucznych oraz w produkcji wyposażenia środków transportu, co nie pokrywa się z sektorami, do których kierowane są ZIB. Tylko 1/5 ZIB jest lokowana w przemysłach, w których niskie koszty pracy są kluczowym czynnikiem, a udział pracowników o niskich kwalifikacjach jest wysoki, np. w produkcji odzieży, obuwia, urządzeń elektrycznych, wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych. Czynnikiem łatwiejszego dostępu do nowych rynków jest zatem równie istotny. W NKC zauważony został wpływ zagranicznych inwestycji bezpośrednich na zmianę struktury płac. W korporacjach wielonarodowych stwierdza się bowiem relatywnie wyższy poziom płac (o 20–30% powyżej średniej w danym kraju), przy wyższym poziomie kwalifikacji zatrudnionych tam pracowników. Dla NKC głównym skutkiem może być wzrost płac pracowników o wysokich kwalifikacjach w porównaniu z pracownikami o niskich kwalifikacjach, czego pozytywną konsekwencją może być zmniejszenie skłonności do migracji pracowników wykształconych. ZIB mogą jednak nasilać regionalne podziały, gdyż lokowane są na terenach o dobrze rozwiniętej infrastrukturze i dogodnym dostępie do wykwalifikowanej siły roboczej.

Badania nad outsourcingiem w wybranych dziedzinach wykazały m.in., że może on redukować rozpiętości płacowe pomiędzy pracownikami o wysokich kwalifikacjach a pracownikami o kwalifikacjach niskich, co wystąpiło np. na Węgrzech. Kraj ten musiał szybko przestawić się na produkcję i eksport dóbr o wysokim zaangażowaniu kapitału ludzkiego w obliczu konkurencji ze strony sąsiedniej Słowacji oraz krajów azjatyckich, cechujących się znacznie niższy-

¹¹ Wynika ona głównie z wysokiego stopnia pokrycia układami zbiorowymi pracy, który w przypadku Austrii, Francji, Belgii, Szwecji, Portugalii, Danii, Finlandii, Holandii i Hiszpanii przekraczał w 2001 r. 80%. *Industrial Relations in Europe 2004*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2004, s. 30.

¹² *Employment...*, wyd. cyt., s. 215.

mi kosztami pracy. Subsektorem najczęściej stosującym outsourcing jest sektor technologii informatycznych. Sektor ten w latach 2002–2003 stworzył 31 tys. miejsc pracy (UE-25), z czego 76% powstało w UE-15, a pozostałe w obecnych NKC, w latach 1995–2002 sektor ten stworzył 175 tys. miejsc pracy w UE. Tzw. końcówka sektora technologii informatycznych uważana jest za najbardziej odpowiednią do outsourcingu, gdyż występuje tutaj mała możliwość wystąpienia różnic w wydajności, natomiast mogą mieć miejsce znaczne różnice w poziomie płac, stąd tendencja do stosowania w tej dziedzinie offshoringu. Badania nad wpływem offshoringu na płace i zatrudnienie były prowadzone m.in. w Niemczech, gdzie wykazano, że offshoring wpływa na redukcję płac realnych pracowników o niskich kwalifikacjach do 1,8% i oddziałuje na wzrost płac realnych pracowników o wysokich kwalifikacjach o 3,3%¹³. Zatem w tym przypadku różnice w wynagrodzeniach wzrosły.

Statystyki nie wykazały do tej pory znacznego wzrostu skali destrukcji miejsc pracy pod wpływem outsourcingu, podkreśla się jednak z dużym prawdopodobieństwem, że podnosi on zmienność miejsc pracy i osłabia ich ochronę¹⁴. Wszelkie próby ograniczenia zjawiska outsourcingu (także offshoringu) należy jednak uznać za nierealne, a nawet szkodliwe. Niezbędne natomiast jest rozpoznanie wszechstronnego wpływu tego zjawiska na elementy rynku pracy i podniesienie zdolności rynku pracy do dostosowania się do zmieniającej się sytuacji. Nie ustalono do tej pory ostatecznie zależności substytucji lub komplementarności pomiędzy miejscami pracy w krajach odległych i miejscami pracy w kraju. W USA ujawniła się ich komplementarność, choć wystąpiły dodatkowe efekty wyrażające się we wzmożonej kreacji wysoko opłacanych miejsc pracy i słabej kreacji miejsc nisko opłacanych. Badania pokazują także, że integracja pionowa przedsiębiorstw prowadzi w większym stopniu do substytucji miejsc pracy, natomiast strategia integracji poziomej prowadzi do komplementarności miejsc pracy.

Globalizacja wywołuje rosnącą dynamikę zmian strukturalnych, czego wyrazem jest m.in. zanikanie jednych i powstawanie innych miejsc pracy. Szacuje się, że w USA dotyczy to ok. 16 mln miejsc pracy rocznie, co stanowi ok. 14% zatrudnienia ogółem. Na otwartych rynkach rosnąca konkurencja pobudza realokację pracy i kapitału tak, by mogły być one efektywniej wykorzystane. Realokacja miejsc pracy, czyli równoczesne tworzenie i likwidowanie miejsc pracy, rodzi poczucie niepewności. Dotyczy to szczególnie pracowników o niskich kwalifikacjach. Dla przykładu, w USA w sferze produkcji realokacji podlega średnio

¹³ Tamże, s. 219.

¹⁴ E. Kryńska, *Kontraktowanie pracy*, [w:] *Elastyczne formy zatrudnienia i organizacji pracy a popyt na pracę w Polsce*, pr. zbior. pod red. E. Kryńskiej, IPiSS, Warszawa 2003, s. 104–105.

1 na 5 miejsc pracy (choć gospodarka amerykańska jest uważana za stosunkowo mało otwartą). Badania OECD wykazały m.in., że dla większości krajów wzrost zatrudnienia netto był niższy od liczby tworzonych lub likwidowanych miejsc pracy, a realokacja miejsc pracy jest 10–30 razy wyższa od wzrostu zatrudnienia netto¹⁵. Świadczy to o tym, że miejsca pracy w gospodarkach podlegają znacznie silniejszym zmianom, niż wskazywałyby na to zmiany zatrudnienia netto. Przy tym zwraca się uwagę na niedoskonałości metod liczenia efektów wzrostu zatrudnienia lub ubytku miejsc pracy, zakłada się, że na poziomie pojedynczych przedsiębiorstw zmiany te mogą mieć znacznie szerszy zakres i często nie są rejestrowane.

Analiza procesu tworzenia i likwidacji miejsc pracy w UE-25 w latach 2002–2003 pokazała, że zarówno UE-15, jak i NKC więcej miejsc tworzyły niż likwidowały. Jednakże dane te ujawniły także, że UE utraciła relatywnie więcej miejsc dla pracowników o niskich kwalifikacjach. Odpowiednie dane zostały zamieszczone w tabeli 3. Wynika z nich, że kreacja miejsc pracy jest bardziej wyraźna w przypadku prac wymagających wysokiego lub średniego poziomu kwalifikacji. W obydwu ujęciach widoczny jest spadek liczby miejsc pracy w rolnictwie, rybołówstwie oraz górnictwie i kopalnictwie. W NKC relatywnie więcej miejsc pracy ubyło w transporcie oraz gospodarce magazynowej i łączności.

Tabela 3

Zmiany liczby tworzonych miejsc pracy netto w UE-25 w latach 2002–2003
wg poziomu kwalifikacji (zmiana wyrażona w %)

Sekcja	UE-25				NKC			
	Poziom kwalifikacji				Poziom kwalifikacji			
	Wysoki	Średni	Niski	Nie-określony	Wysoki	Średni	Niski	Nie-określony
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Rolnictwo	+0,1	+0,2	-0,6	+0,1	+0,1	-0,6	-0,4	-
Rybołówstwo	+0,1	-0,4	-0,5	-	+0,1	-0,4	-0,5	-
Górnictwo i kopalnictwo	-0,2	-0,5	-0,2	+0,1	-0,1	-0,8	-0,1	-
Przetwórstwo przemysłowe	+0,1	-0,4	-0,4	+0,1	+0,2	-0,5	-0,3	-
Wytwarzanie i zaopatrzenie w energię elektryczną, gaz i wodę	-0,1	-0,2	-0,6	+0,1	-0,2	-0,7	-0,1	-
Budownictwo	+0,3	+0,7	-0,1	-	+0,1	+0,7	-0,1	+0,1

¹⁵ *Employment...*, wyd. cyt., s. 220–221.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Handel i naprawy	+0,3	+0,5	-0,1	+0,2	+0,3	+0,4	-0,3	-
Hotele i restauracje	-	-0,2	-0,4	+0,3	-	-0,2	-0,4	+0,3
Transport, gospodarka magazynowa i łączność	+0,1	+0,1	-0,6	+0,3	-0,2	+0,2	-0,6	+0,2
Pośrednictwo finansowe	+0,3	-0,4	-0,1	+0,2	+0,3	+0,2	+0,2	-0,1
Obsługa nieruchomości i firm	+0,6	+0,2	-0,1	+0,2	+0,5	+0,4	-	-
Administracja publiczna	+0,6	+0,1	-0,1	+0,2	+0,6	+0,1	-0,1	+0,2
Edukacja	+0,8	-0,2	-	+0,1	+0,7	-0,2	-	+0,1
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	+0,4	+0,1	+0,2	+0,1	+0,5	+0,1	+0,2	+0,1
Inne usługi	+0,3	+0,2	-0,4	+0,2	+0,2	+0,7	-0,1	-
Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników	+0,1	+0,7	+0,2	-	+0,1	+0,6	+0,2	-
Organizacje ekstraterytorialne	+0,5	-0,3	-0,1	-	+0,5	-0,3	-0,1	-

- dane liczbowe zostały zaokrąglone do dziesiątej części procenta.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Employment...*, wyd. cyt., s. 222.

W większości sekcji tendencje zmian w NKC w porównaniu z UE-25 są zbliżone. W NKC widoczny jest przyrost miejsc pracy w tzw. sektorach niehandlowych, z tego wnioskuje się o braku wyraźnego wpływu międzynarodowej wymiany handlowej na zmiany struktury produkcji i zatrudnienia w NKC. Kolejna tabela ujawnia, że UE faktycznie kreuje miejsca pracy, jednak przyrost ten jest nierównomierny w przekroju krajów, natomiast potwierdzają się prawidłowości dotyczące wymaganych kwalifikacji pracowników. Dla pełniejszej oceny zachodzących zmian wzięto pod uwagę okres kilkuletni.

Tabela 4

Zmiany liczby utworzonych miejsc pracy netto według krajów i poziomu kwalifikacji w latach 1998–2003 (w %)

Kraj	Poziom kwalifikacji				Kraj	Poziom kwalifikacji			
	Wysoki	Średni	Niski	Nie-określony		Wysoki	Średni	Niski	Nie-określony
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
UE-15	+0,3	+0,3	+0,1	-0,5	Łotwa	+0,3	-0,2	+0,5	-
Belgia	+0,4	+0,4	-0,2	-	Litwa	-0,4	+0,5	-0,1	-
Czechy	+0,3	-0,3	-0,4	-	Luksemburg	+0,1	+0,3	+0,2	-0,5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Dania	+0,5	-0,2	-0,3	-	Węgry	+0,3	+0,5	-0,2	-
Niemcy	+0,2	+0,3	+0,1	-0,5	Holandia	+0,5	+0,2	+0,2	+0,2
Estonia	-0,3	-0,1	-0,6	-	Austria	+0,6	-0,3	-0,2	-
Grecja	+0,1	+0,4	-0,4	-	Polska	-	-0,5	-0,5	-
Hiszpania	+0,4	+0,4	+0,2	-	Portugalia	+0,1	+0,1	+0,4	-0,4
Francja	+0,4	+0,3	-0,1	-	Słowenia	+0,4	+0,1	-0,5	-
Irlandia	+0,2	+0,2	+0,2	-0,4	Słowacja	+0,3	+0,1	-0,6	-
Włochy	+0,2	+0,6	-0,1	-0,1	Szwecja	+0,1	+0,7	-0,2	-
Finlandia	+0,4	+0,5	-0,1	-	Wielka Brytania	+0,1	+0,3	+0,1	-0,5

- dane liczbowe zostały zaokrąglone do dziesiątej części procenta.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Employment...*, wyd. cyt. s. 224.

W NKC pod względem kreacji miejsc pracy sytuacja była bardzo zróżnicowana. Najkorzystniejsze zmiany wystąpiły na Łotwie i na Węgrzech. W pozostałych krajach liczba tworzonych i likwidowanych miejsc pracy równoważyły się ilościowo lub miał miejsce spadek netto. W większości NKC widoczna była wzmożona likwidacja stanowisk wymagających niskich kwalifikacji, natomiast Czechy, Łotwa, Węgry, Słowenia i Słowacja odnotowały znaczny przyrost liczby miejsc dla pracowników o wysokich kwalifikacjach.

PODSUMOWANIE

Jako istotne procesy będące wyrazem globalizacji w sferze produkcji, mające wpływ na rynki pracy NKC można wskazać: 1) wzrost zróżnicowania produkcji i pogłębienie specjalizacji w ramach gałęzi wyrażające się w rosnącej wymianie wewnątrzgałęziowej w różnych segmentach cenowych i jakościowych, 2) napływ BIZ, 3) rozpowszechnienie się outsourcingu. Występuje tendencja do skupiania w NKC produkcji o wysokiej pracochłonności na niskim lub średnim poziomie technologicznym. W okresie objętym analizą w UE-25 obserwowano wzrost liczby miejsc pracy netto, choć w niektórych NKC nastąpił spadek ich liczby. W NKC obserwowany jest na razie spadek liczby miejsc pracy wymagających niskich kwalifikacji, natomiast wzrost liczby miejsc pracy dla pracowników o wysokich kwalifikacjach występuje tylko w niektórych krajach. Nie jest też widoczna zmiana specjalizacji NKC w międzynarodowym podziale pracy w porównaniu z latami 90., gdyż nowe miejsca pracy powstają głównie w sektorze dóbr niehandlowych. Jest to zbieżne z sektorami, w których lokowane są ZIB. Przy stosunkowo słabych efektach zatrudnieniowych powodują one jednak najczęściej wzrost zróżnicowania płac. Mogą je pogłębiać także outsourcing

i offshoring. Ponadto rośnie niepewność miejsc pracy. Z tymi zjawiskami NKC będą musiały się dodatkowo zmierzyć, pomijając wewnętrzne problemy rynku pracy, które występują w każdym z tych państw.

LITERATURA

- Employment in Europe 2004. Recent Trends and Prospects*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2004.
- Gwiazda A., *Globalizacja i regionalizacja gospodarki światowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.
- Industrial Relations in Europe 2004*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2004.
- Jarczewska-Romaniuk A., *Relacje polityki i ekonomii w procesie globalizacji*, [w:] *Globalizacja a stosunki międzynarodowe*, pr. zbior. pod red. E. Haliżaka, R. Kuźniara, J. Symonidesa, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Warszawa 2004.
- Kryńska E., *Kontraktowanie pracy*, [w:] *Elastyczne formy zatrudnienia i organizacji pracy a popyt na pracę w Polsce*, pr. zbior. pod red. E. Kryńskiej, IPISS, Warszawa 2003.
- Pluciński E. M., *Konkurencyjność polskiej gospodarki w warunkach globalizacji – wyzwania dla Polski*, [w:] *Globalizacja a stosunki międzynarodowe*, pr. zbior. pod red. E. Haliżaka, R. Kuźniara, J. Symonidesa, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Warszawa 2004.
- Transition report 2003. Integration and regional cooperation*, European Bank for Reconstruction and Development, London 2003.

Labour Markets of New EU Member States in the Conditions of Globalization

Summary

New Member States (NMS) of the Europea Union take part in international trade mainly within the EU. The old 15 EU countries have got an advantage over NMS in respect of quantity and technology. Processes having their origin in globalization and also affecting labour markets include: increase of intra-industry trade among countries in various quality segments, inflow of direct foreign investments and outsourcing. Effects of the above named processes observed on the labour market comprise: increase of wage differentiation depending according to skills, possibility of destruction of jobs along with growing popularity of outsourcing and offshoring and increase of insecurity related to intensiv reallocation of jobs. In majority of old 15 EU countries and NMS a tendency to liquidate jobs for workers with low qualifications and to increase number of jobs for highly qualified employees has been observed.